

Міністерство освіти та науки України
Національний університет «Острозька академія»
Кафедра культурології та філософії

ОСТРОЗЬКІ КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ЧИТАННЯ

*Матеріали
Всеукраїнської наукової конференції*

31 березня 2023 р., м. Острог

Острог
Видавництво Національного університету «Острозька академія»
2023

УДК 001.891:008(082)
ББК 70
0-76

*Рекомендовано до друку радою Навчально-наукового інституту
соціально-гуманітарного менеджменту
(протокол № 8 від 22 березня 2023 року)*

Редакційна колегія:

Дмитро ШЕВЧУК, доктор філософських наук, професор (*відповідальний за випуск*);

Марія ПЕТРУШКЕВИЧ, докторка філософських наук, доцентка;

Микола ЗАЙЦЕВ, доктор філософських наук, професор;

Жанна ЯНКОВСЬКА, докторка філологічних наук, професорка;

Максим КАРПОВЕЦЬ, кандидат філософських наук, доцент;

Ольга ШЛЯХОВА, кандидатка філософських наук, ст. викладачка.

Рецензенти:

Юлія МАСЛОВА, кандидатка філологічних наук, доцентка;

Надія БЕДРІНА, кандидатка культурології, доцентка.

0-76 Острозькі культурологічні читання: матеріали Всеукраїнської наукової конференції (м. Острог, 31 березня 2023 р.). Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2023. 106 с.

DOI 10.25264/31.03.2023

Збірник містить матеріали Всеукраїнської наукової конференції «Острозькі культурологічні читання». Автори тез доповідей презентують результати досліджень проблематики з теорії та історії культури, філософії, інших сфер гуманітаристики. Матеріали збірника можуть бути використані для подальших досліджень культури, а також при вивченні культурологічних дисциплін.

УДК 001.891:008(082)
ББК 70

© Видавництво Національного університету
«Острозька академія», 2023
© Автори статей, 2023

УДК 316.1 (45)

Степан Янковський

«ПРИВИДИ МАРКСА» АБО ДОСВІД ПРОЧИТАННЯ ОДНОГО ТЕКСТУ ЖАКА ДЕРРИДА

Філософське читання текстів має багато шарів. Якщо шукати аналогії, то філософське читання нагадує перетворення ландшафту на пейзаж. Це драматичний процес шляху викриття сенсу читання. І, умовно кажучи, його поетика нагадує драму, розподіляючись на окремі акти підготовчого, ознайомчого, розуміючого читання. Втім, на відмінну від драми філософське читання не має завершення.

Констатуємо, що обрії філософського читання є обріями. Тож, завжди рухаються разом із читачем. Відтак, філософське читання не є лінійним розгортанням «у напрямку до...», скоріше це неоднозначне перебуванням поряд. Щось на кшталт прустівського «перебування», перебування в стороні, у затінку, в місцевості. Опрацювання тексту в процесі його засвоєння та присвоєння засобами критичного (від)творення, (пере)писування, (пере)осмислення або гри «читання – прочитання – перечитування» тощо. Крім того, філософське читання може бути своєрідною «пасткою» або відволіканням читача від тексту і зворотного процесу заглиблення в себе самого через опрацювання тексту. Отже, філософське читання тексту є засобом творення перспективи самого читача, а, тому, процесом не заради результату, а заради усвідомлення того, куди вкладається текст і що ним засвідчується.

І як бібліотекар є тим, хто знає куди покласти книжку (згадаємо, що саме від перекладання або переставлення «книжок» з'явилась, приміром, *Метафізика*), так і читач, що обрав стратегію філософського читання має свідомо або ж ні, але, таки, має відкрити текст через свій досвід життєрозуміння або світосприйняття.

У цій opinii йтиметься про акт підготовчого читання українського перекладу твору Жака Дерріда «Привиди Маркса. Держава заборгованості, робота скорботи та новий Інтернаціонал» (*Les Spectres de Marx. L'État de la dette, le travail du deuil et la nouvelle Internationale*, Jacques Derrida, 1993), а предметом розуміння, на нашу думку, має бути наукове поле української гуманістики, до якого текст увійшов у 2000-му році, завдячуючи видавництву «Основи». Можливо, що найбільшою загадкою читання Привидів в українському перекладі є з'ясування того, для чого українська гуманістика потребувала цього тексту й яке місце було призначено його у її власному науковому полі?

Ознайомлення розпочнемо із бібліографії Привидів. Текст книга належить до однієї з 64-х праць автора, що побачили світ у видавництві Galilée в період із 1973 по 2017 рр. Видавництво Galilée веде свою історію від 1971-го року та спеціалізується на виданні літератури із філософії, мистецтва, гуманітарних наук. Історія філософських видань Galilée починається з 1973 р., коли у світ вийшли одразу Критика капіталістичного повсякдення» («*Critique du capitalisme quotidien*»), Мішель Боске (Michel Bosquet), Мішель Боске є псевдонімом Андре Горца (André Gorz), «Марксові гебрейські обриси» («*Les Figures juives de Marx*»), Елізабет де Фонтене (Elisabeth de Fontenay), «Camera obscura. Про ідеологію» («*Camera obscura – de l'idéologie*») Сари Кофман (Sarah Kofman). Самі назви творів, що включають поняття «капіталізм», «Маркс», «ідеологія», «повсякдення», «гебрейство», а також метафору «camera obscura», вже уводять до тем соціальної філософії та феноменології. При цьому варто зазначити, що відповідно до канону офіційно санкціонованої думки у «країні рад», в яку було включено і вітчизняну філософії, Карла Маркса слід було репрезентувати як, насамперед, політичного, а не соціального філософа, ідеологію скоріше сприймати не в її марксистському соціальному контексті філософської думки, а через призму «керівної ролі» компартійних структур, що знову ж таки уводить із соціального до політичного контексту. Це важливо зазначити, щоби, звертаючись до Привидів Дерріда, питання політики, політичної позиції, політичної доцільності, політичних уподобань автора, висловлених ним тез та переконань винести за дужки. Не ігнорувати, а саме винести за дужки, щоби, за необхідності, звернутись до них.

Значущість наступного моменту в тому, що ним засвідчуються не тільки автори-філософи Galilée, а й творення певного філософського кола навколо Galilée. Першим кроком на цьому шляху є презентація книги Ж. Дерріда «Передзвін» («Glas», 1974 р.) у 1974 році. Нею ознаменувалось відкриття філософської колекції видавництва, у вітчизняній традиції серії, «Філософський відголос» («La philosophie en effet»). До започаткування серії також були причетні Жан-Люк Нансі (Jean-Luc Nancy), Філіп Лаку-Лабарт (Philippe Lacoue-Labarthe) і вже вище згадувана Сара Кофман, А серед її книжок знаходимо праці Ж. Бодріяра (Jean Baudrillard), К. Бючі-Глюксмана (Christine Buci-Glucksmann), Ж. Когана (Joseph Cohen), Ж.-Ж. Гукса (Jean-Joseph Goux), Ж.-Ф. Ліотара (Jean-François Lyotard), С. Маргеля (Serge Margel), Б. Штайглера (Bernard Stiegler) та ін. Феномен «Філософського відголосу» наводить нас до проблеми перерозподілу культурного капіталу. І прикметно, що впродовж понад сорок років одним із провідних авторів залишався Ж. Дерріда. Він здобув визнання по обидві сторони Атлантики. І можливо є одним із найбільш, так би мовити, американських філософів континентальної Європи. В науковому полі української гуманістики можна знайти згадування про кожного з зазначених авторів. Наприклад, Сара Кофман кодифікована у вітчизняному літературознавстві як представниця новофройдизму в сучасному французькому фемінізмі [Ференц, с. 78].

Бібліотека українських перекладів Дерріда складається із книжок, що вийшли в період із 1994 по 2008. Серед них такі праці як «Позиції. Інтерв'ю» (українське видання перекладу російською трьох інтерв'ю, які брав Жака Дерріда, у відомих французьких інтелектуалів, з яких в Україні найбільш відомою є Юлія Кристева, видавництво «Дух і літера», 1994), власне «Привиди Маркса» (харківське видавництво ОКО, 2000), «Письмо та відмінність» («Основи», 2004), «Дарувати час» (Львів, «Літопис», 2008), а також статті «Цілі людини» у збірці «Після філософії: кінець чи трансформація» («Четверта хвиля», Київ, 2000). Прикметно, що самі найменування, ритм публікацій із проміжком шість і вісім років, та у середньому 3,5 роки на книжку, географія видань наближають до такого висновку: твори Дерріда прийшли в Україну та кожний центр інтелектуального та літературного життя країни отримав, так би мовити, свого Дерріда. Щоби оцінити ставлення читачів,

звернемось до розширеного пошуку за допомогою Google. Ним засвідчується ієрархія читацької уваги перевагу мають два твори Жака Дерріда – це «Позиції» та «Привиди Маркса», тоді як «Письмо та відмінність», «Цілі людини», «Дарувати час» вислизують із поля зору читачів.

Прикметною ознакою сприймання творів Дерріда є конкуренція в науковому полі української гуманістики московсько-російського перекладу творів автора із українськими. Характерно й те, що, так би мовити, протагоністами видань є автори вступних статей, бо, як це не дивно, саме вони задають оптику сприймання твору, а не перекладачі, які мали справу безпосередньо із самим твором. Утім, українські переклади творів Дерріда мають важливе значення і для формування наукового поля української гуманістики і для емансипації української гуманістики з впливу московсько-російського прагнення бути законодавцями трендів інтелектуальної культури у державах колишньої «країни рад». Цікаво також і те, що вітчизняні гуманітарії надають перевагу англійським виданням автора, ніж оригінальним французьким. Так само доречно припустити, що український переклад книги філософа відображає зацікавлення до філософії постмодерну в українській гуманістиці, що особливо виразно проявилось в період мілленаристського піднесення при входженні вітчизняної гуманістики у двадцять перше сторіччя. Мілленаристський контекст збагачує певними асоціаціями. Більшою мірою вони націлюють на стереотипне сприймання та перешкоджають справжньому розумінню текстів. Прочитання текстів Жака Дерріда в мілленаристському контексті асоціюється із постмодернізмом у філософії.

Постмодерне філософствуювання – це можливість говорити про все, оплітати своїми міркуваннями будь-яку тему, використовувати полістилізм, колаж, полілог тощо. І саме застосування префіксу «полі-...» для визначення якісних особливостей постмодернізму починаються складності, бо, за позначенням множинні відсутнє справжнє розмаїття. Відтак, одразу зазначимо, що інтерпретація постмодерної філософії як задуму, що впроваджує мультикультуралізм, осмислює обрії міжкультурного обміну і збагачення інтелектуального досвіду новими контекстами, будуть перебільшеними.

Постмодерна філософія у вітчизняному полі гуманістики як і шкільна репрезентація середньовічного світогляду засновується на трьох слонах: онтологічному повороті Мартіна Гайдеггера, деконструкції Жака Дерріда, археології знань Мішеля Фуко. Звісно до цього плато маємо додати ландшафт, його створюють твори Бодріяра, Батая, Ліотара та атмосферу із фільмів Годара, Фасбіндера, Озона тощо. І без сумніву але є вкраплення в цьому середньовічному постмодерні із широкого спектру коментарів. Їх виразна риса постійне використання префіксів «пост-...», «нео-...», «до-...», «не-...», «недо-...» у сполученні із словами «модерн», «класика», «істина» тощо. Відтак, пастка читання Жака Дерріда проявляється у тому, що читач його творів може бути втягнутий у, так би мовити, «майстерне павутиння» як самим автором, так і політикою його репрезентацій.

І, на нашу думку, від постмодерної філософії слід очікувати зворотного. А прикладом цього є Привиди Жаком Дерріда. Вони містять витончену апологію марксизму. Це, гадаємо, є своєрідним пом'якшеним варіантом гайдеггеріанського, скажімо, нечистого сумління, метою якого було відкрити нові шляхи тоталітаризму через критику сучасного світу, сучасної культури, сучасного суспільства та тих його філософських підвалин, що були закладені ренесансною гуманістичною традицією та просвітницьким раціоналізмом. Автор Привидів намагається обернути філософію через нетерпимі, скажімо, критику нетерпимості. Щоб уникнути цієї пастки запитавмо себе, чи варто розкривати текст Жака Дерріда? І пропонується відповідь варта, але після завершення акту підготовчого читання.

Література:

1. Сучасні методологічні засади літературознавства: підручник. Ужгород : Гражда, 2021. 140 с.
2. Galilée, éditions. La Maison. URL: <http://www.editions-galilee.fr/f/index.php?sp=page&c=24> (дата звернення 05.01.2023)